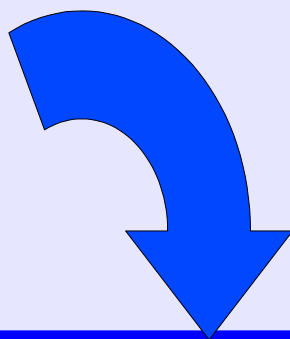

Pomiar strumienia termicznych neutronów w podziemnym laboratorium w Gran Sasso

Karol Jędrzejczak
IPJ P-VII Łódź

- W kwietniu tego roku zmierzaliśmy strumień neutronów w laboratorium podziemnym w Gran Sasso (Włochy).
- Wyłącznie neutrony termiczne – test metody.
- Zmierzaliśmy, iż:

Strumień neutronów
termicznych
 $(5.6 \pm 1.3) \times 10^{-7} \text{ n} \cdot \text{cm}^{-2} \cdot \text{s}^{-1}$

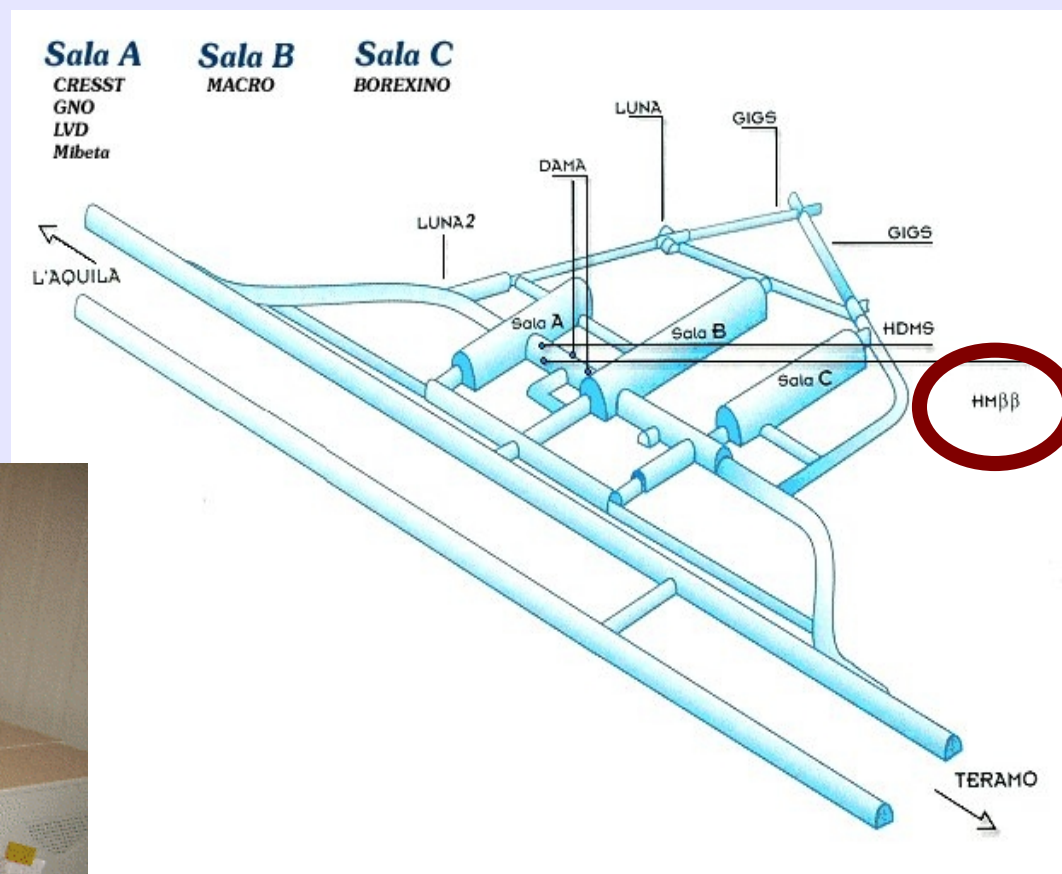
Podziemne laboratorium w Gran Sasso

- Położenie
  - prowincja l'Aquila
  - 120 km od Rzymu
  - w połowie 10 km tunelu pod górami Gran Sasso
- 1400 m warstwa skały
- Strumień μ : $10^{-6} \text{ m}^{-2} \text{ h}^{-1}$

Nasza lokalizacja w LNGS

Pokój kontrolny byłego
eksperymentu
Heidelberg – Moscow $\beta\beta$

3 czerwca 2008r.

Karol Jędrzejczak IPJ P-VII

Po co komu znajomość tła neutronowego ?

- **Eksperymentatorom:** neutrony są trudnym do odrzucenia tłem w eksperymentach niskotłowych (poszukiwania ciemnej materii, neutrino, itp)
- **„Symulantom”:** pomiar pozwala sprawdzić programy symulujące transport neutronów (m.in. w skale).
- **Naszemu zespołowi:** pomiar tak niskiego strumienia był wyzwaniem – ulepszyliśmy naszą elektronikę, symulacje i metody analizy

Czym się różnimy od innych ?

Większość dotychczasowych pomiarów tła neutronowego w Gran Sasso wykonano z użyciem różnego rodzaju **scyntylatorów**

Używamy helowych (^3He) liczników proporcjonalnych

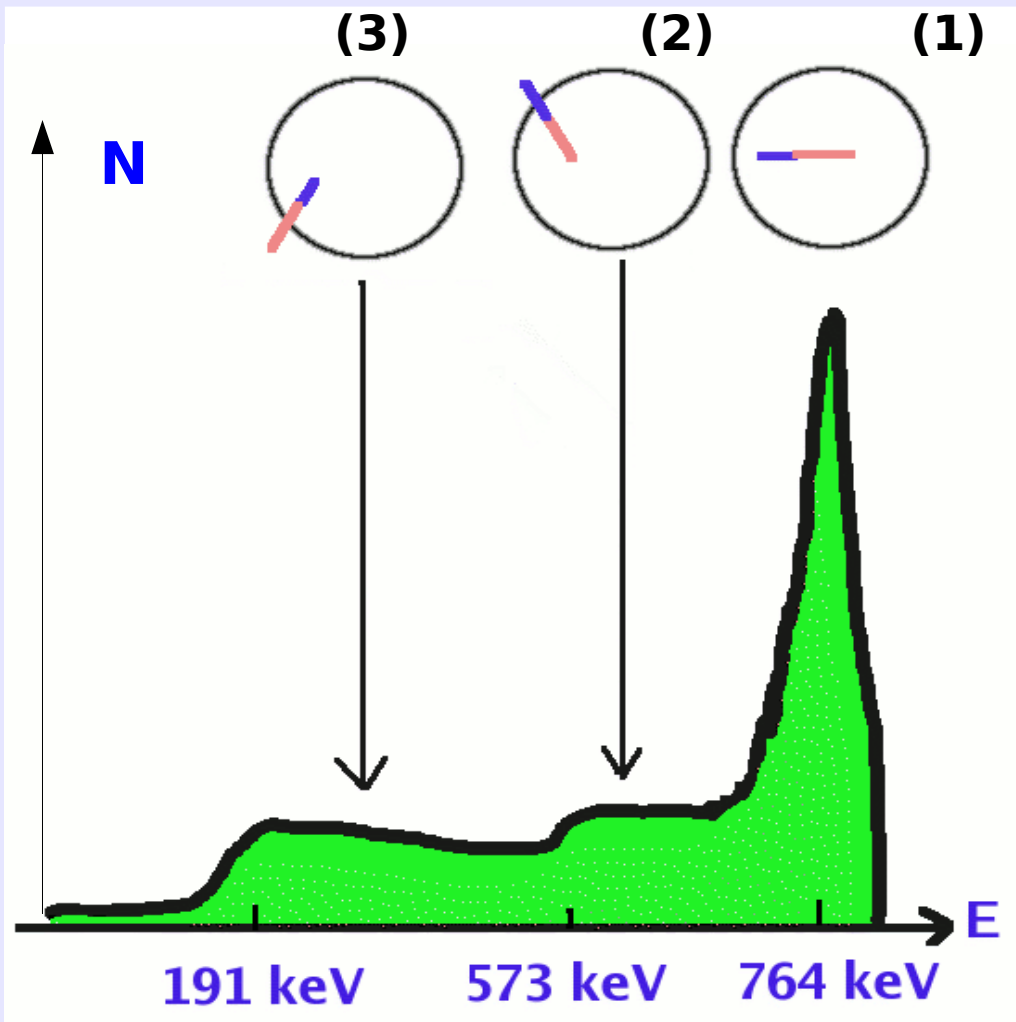
Nasza metoda: helowy licznik proporcjonalny

- Cylindryczna stalowa rura:
  - 50 cm długości
  - 2.5 cm średnicy
  - 4 atm gazu wewnątrz (nominalne)
- Wykonane w ZDAJ IBJ
- Ponad 20-letnie
- Wypożyczone z IChTJ Żerań

Zasada działania

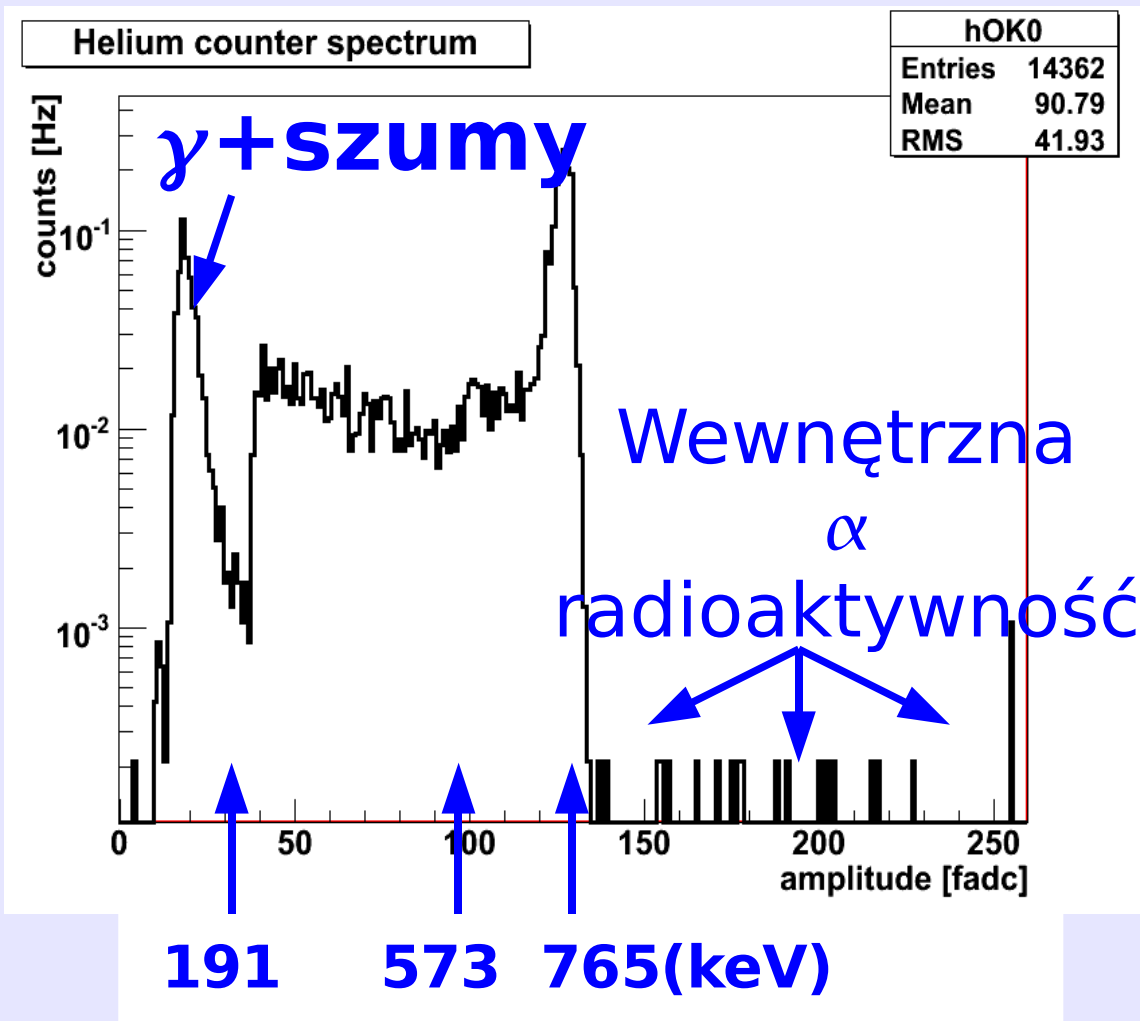

Widmo amplitud

- Gazowy licznik proporcjonalny wypełniony ^3He
- Hel reaguje z neutronami:
 $^3\text{He} + n \rightarrow ^3\text{H} + p + 764\text{keV}$
- Widmo amplitud:
  - (1) p i ^3H zatrzymują się wewnątrz licznika
  - (2) ^3H (191 keV) ucieka
  - (3) p (573 keV) ucieka

„wall effect”

Widmo rzeczywistego licznika

- 50% neutronów w piku pełnej energii
- Wkład od wewnętrznej α -radioaktywności licznika: płaskie widmo 0 – 6 MeV (nasza hipoteza na podstawie wielu pomiarów)
- **Ograniczenie czułości: trzeba zobaczyć pik 765keV na tle rozkładu α**

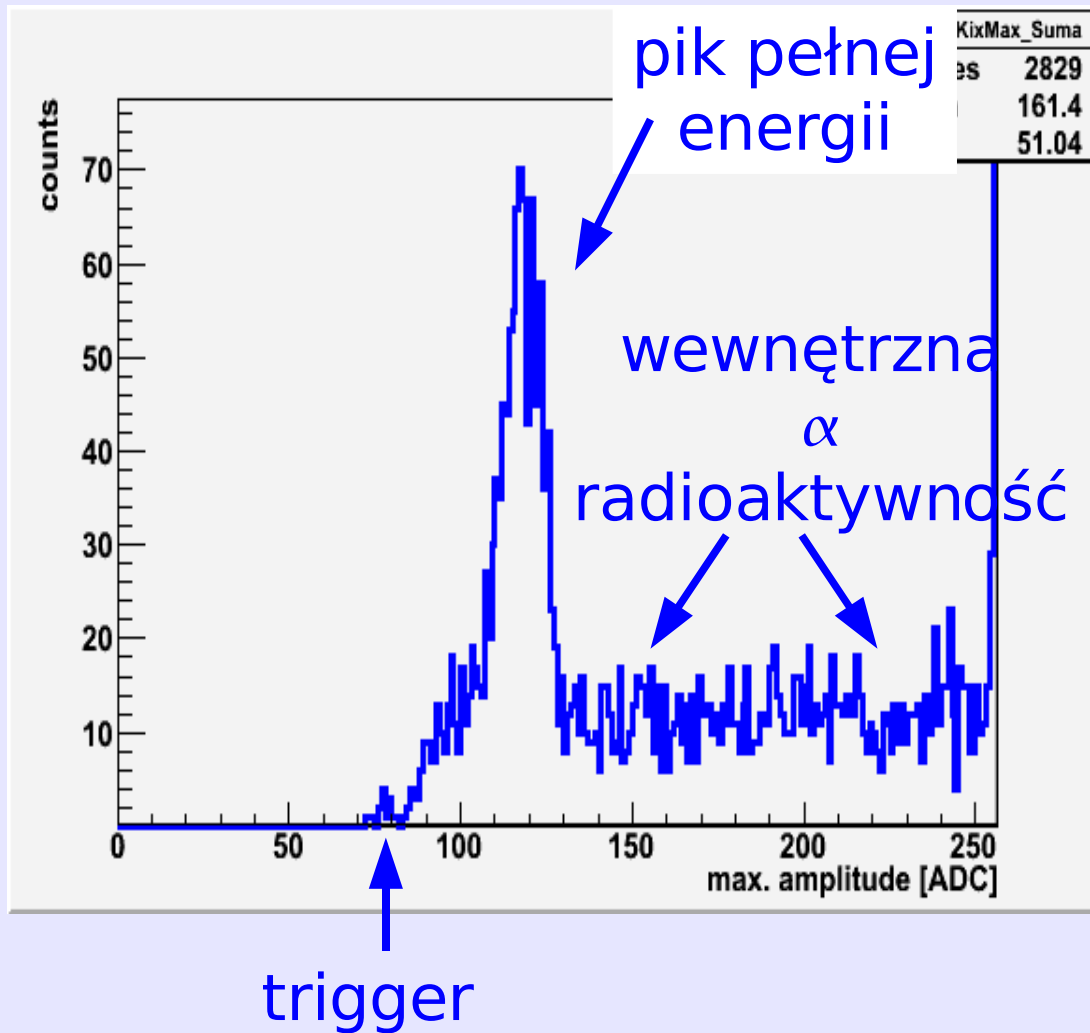
Podsumujmy:

Spodziewamy się sygnałów od neutronów w tym samym obszarze energii, co sygnałów od cząstek α .

Cząstki α emitowane są przez elementy samego licznika, ich częstość jest więc stała w każdych warunkach (tak wynika z naszych wcześniejszych pomiarów) .

W laboratoriach niskotłowych strumień neutronów jest bardzo niski – zliczenia od α -radioaktywności liczników zaczynają mieć znaczenie.

Widmo zarejestrowane w Gran Sasso (suma 16 liczników helowych, tydzień pomiaru)

- „Wall effect” przycięty przez trigger
- Wyraźny, płaski „ogon” sygnałów od cząstek α

Układ detekcyjny: sygnał

trigger

dowolny licznik trafiony – zapisywane przebiegi wszystkich

wzmacniacze

wzmocnienie = 400

bardzo niskie tempo fałszywych sygnałów
(kilka na godzinę)

FADC

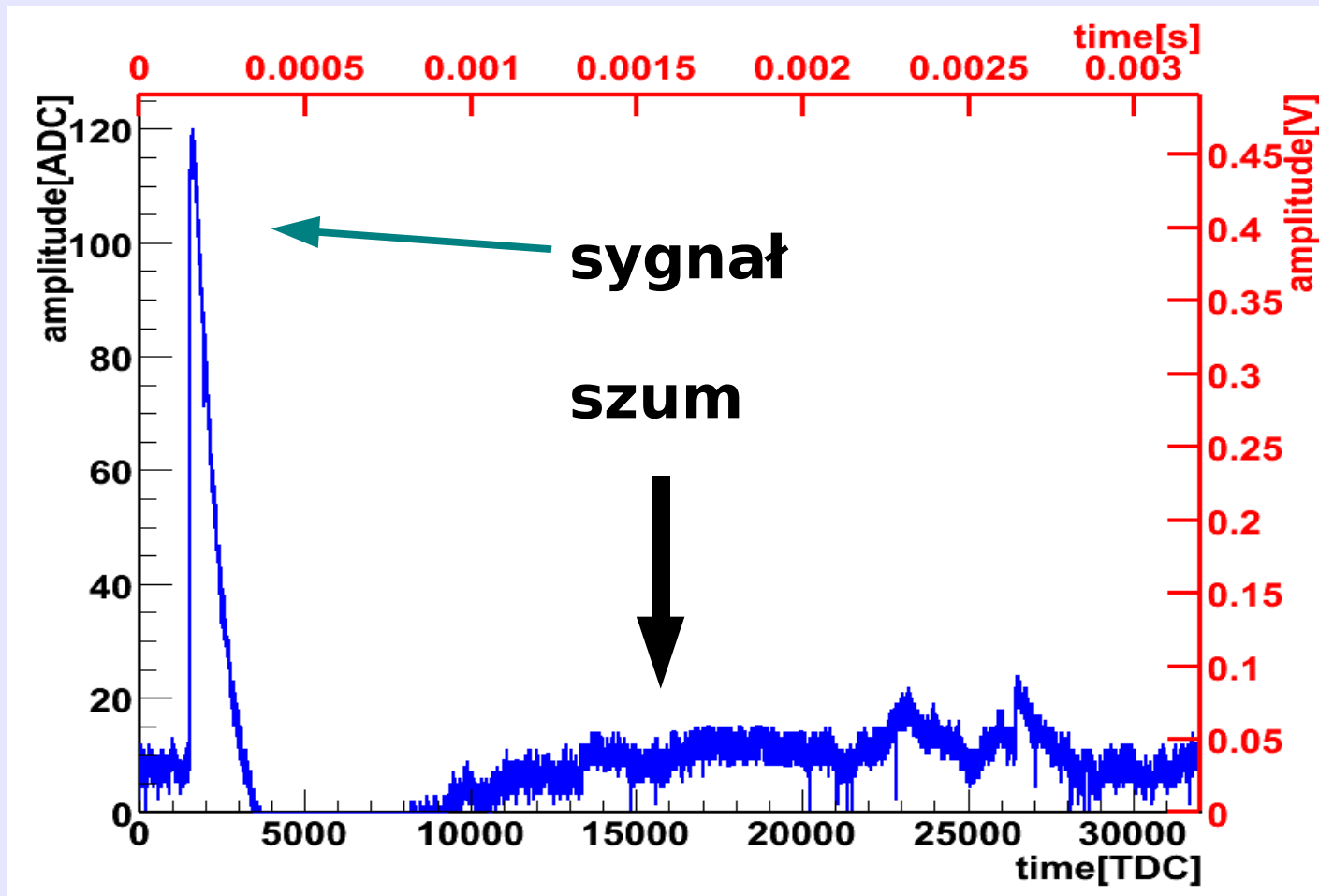
10 MHz, 8 bity ADC

zakres: 3 milisekundy

32000 pixeli (na kanał)

Trigger w stałej pozycji (1536 pixel)

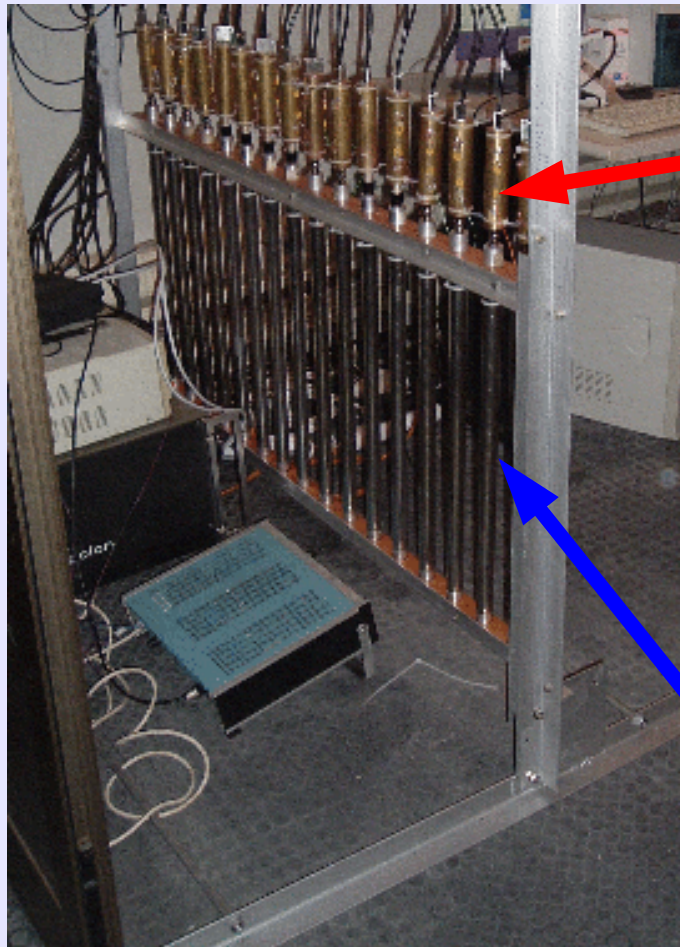
Układ detekcyjny: FADC

Przykładowa rejestracja pojedynczego neutronu

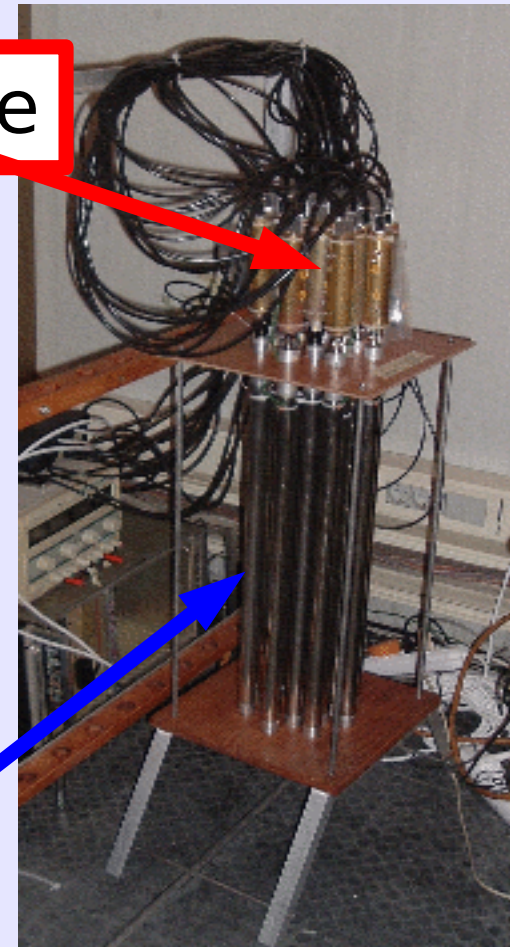
Układ detekcyjny dwie konfiguracje 16-tu liczników

"linia"

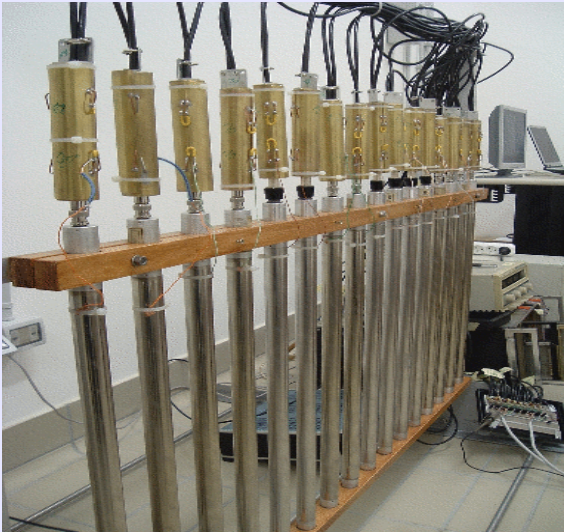
wzmacniacze

liczniki

"koła"

Na co nam DWIE konfiguracje?

LINIA – pomiar
strumienia neutronów

KOŁA – pomiar strumienia neutronów
oraz test symulacji

Zauważmy, że:

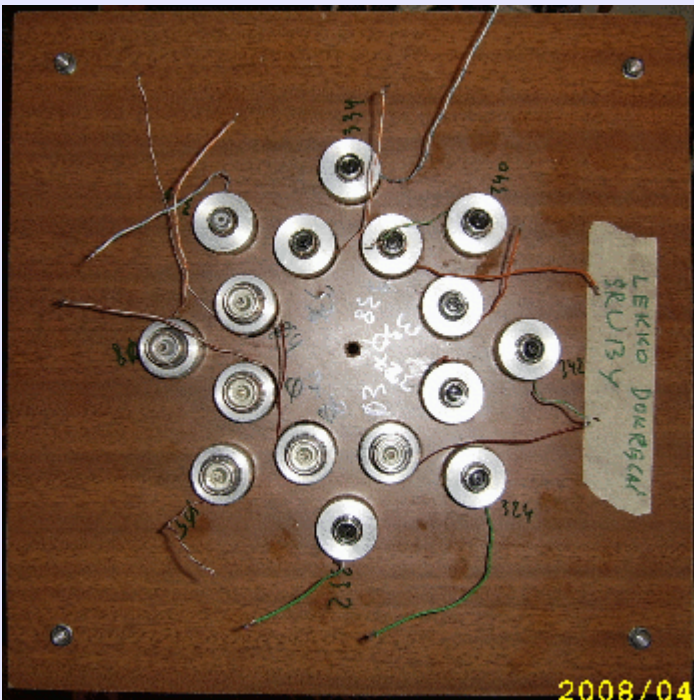
^3He działa jak absorber neutronów

ponieważ:

neutron znika w procesie rejestracji

więc:

niewiele neutronów termicznych
przeniknie przez licznik helowy

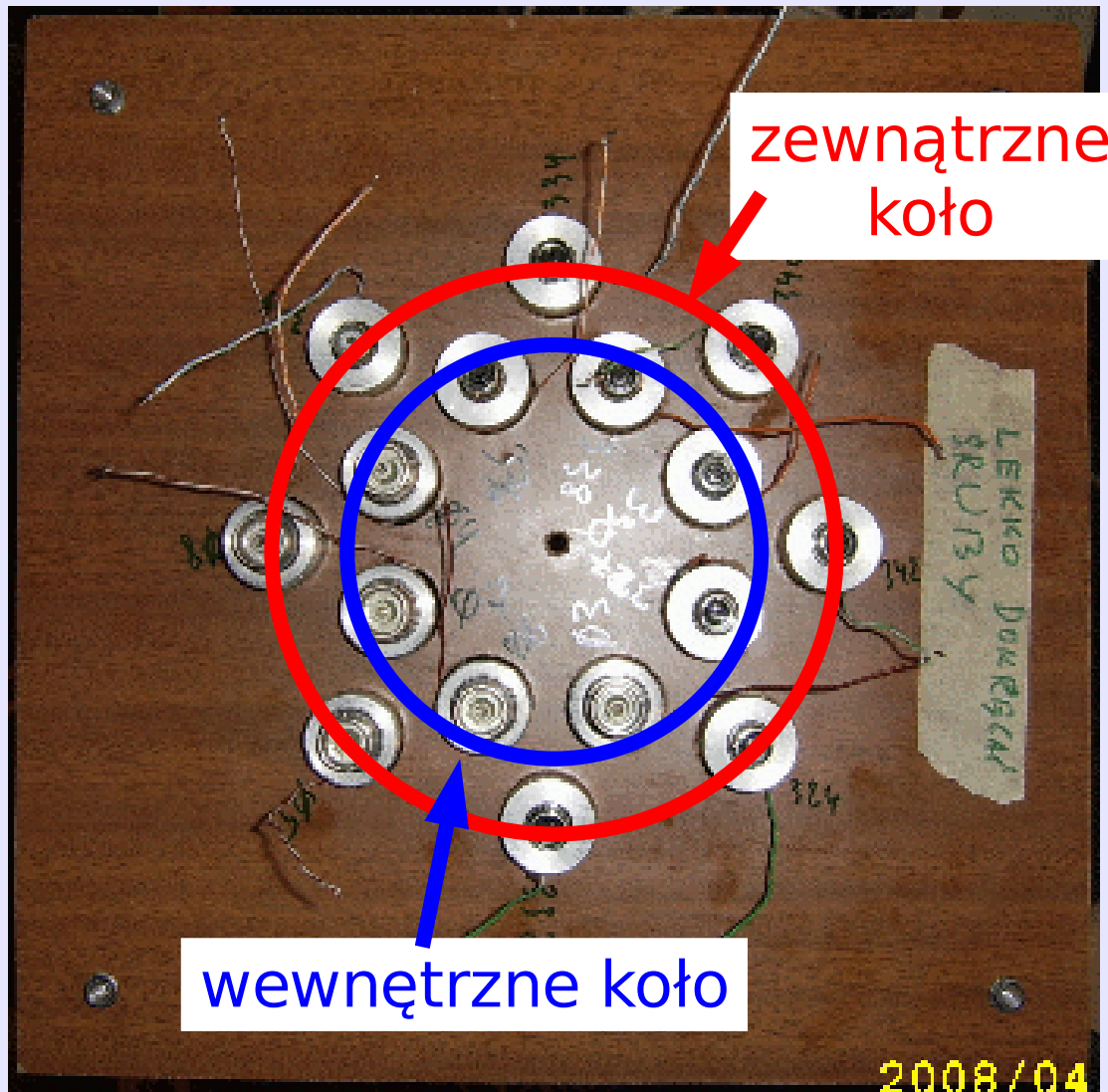
3 czerwca 2008r.

Karol Jędrzejczak IPJ P-VII

16

Na co nam DWIE konfiguracje?

KOŁA – pomiar strumienia neutronów oraz test symulacji

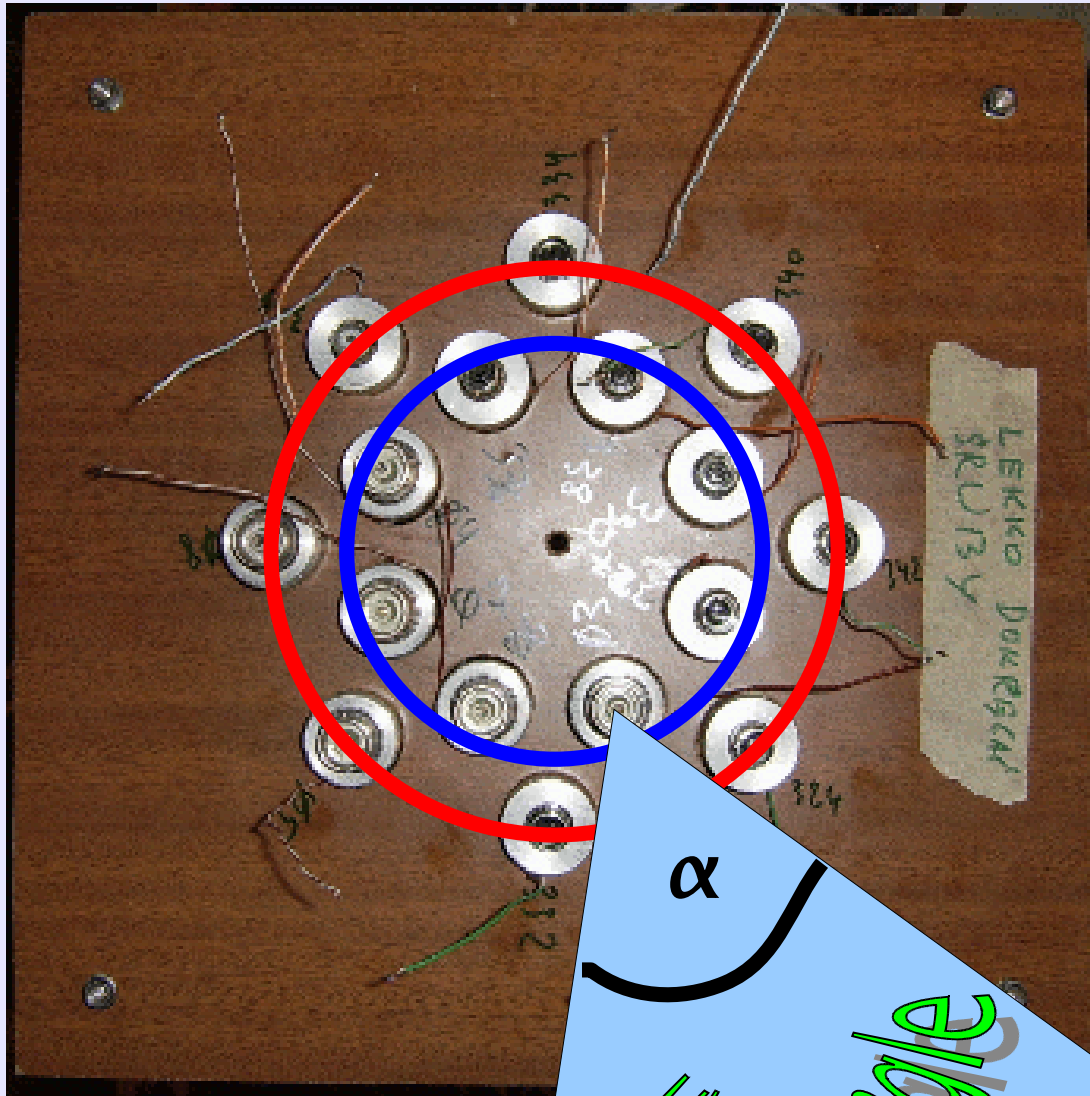
Liczniki osłaniają się nawzajem

Dodatkowo zewnętrznne koło osłania wewnętrzne

Na co nam DWIE konfiguracje?

KOŁA – pomiar strumienia neutronów oraz test symulacji

3 czerwca 2008r.

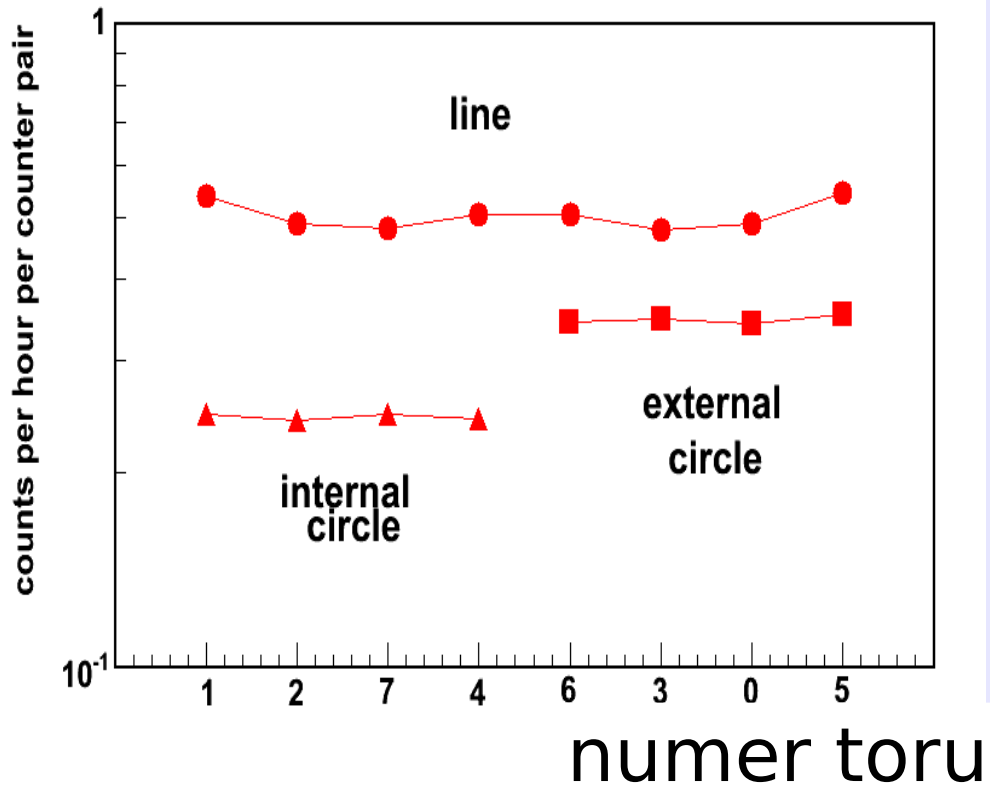
Liczniki osłaniają się nawzajem

Dodatkowo zewnętrzne koło osłania wewnętrzne

Efekt istnieje TYLKO dla neutronów termicznych

Na co nam DWIE konfiguracje?

neutrons in 760keV peak
neutron flux = $(5.608 \pm 1.252) \times 10^{-7} \frac{n}{cm^2 s}$

- Dwie konfiguracje – trzy pomiary:
  - linia
  - wewnętrzne koło
  - zewnętrzne koło
- **Częstości zliczeń w trzech konfiguracjach są dodatkowym testem symulacji wydajności liczników**

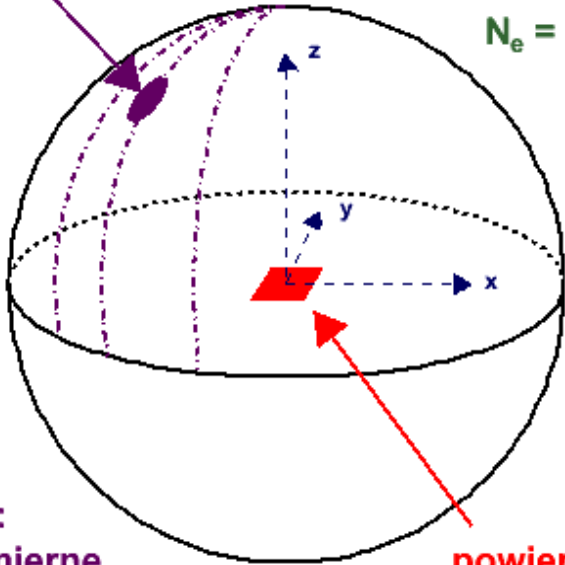
SYMULACJA

pomiary + symulacje = strumień

fragment emitujący w 4π

N_e - częstość neutronów emitowanych z całej sfery
 R - promień sfery (cm)

$$N_e = 16\pi \cdot f_A \cdot R^2$$

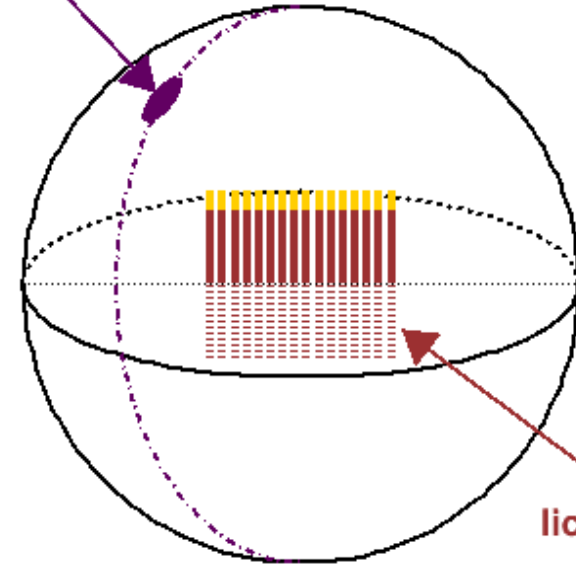
SFERA:
 równierne,
 izotropowe
 źródło
 neutronów

powierzchnia A

$$f_A \equiv \frac{10^{-6} \text{ neutronów}}{\text{cm}^2 \text{ s}}$$

fragment emitujący w 4π

Symulacje:
 N_e - emitowane
 n_r - rejestrowane (symulacja)

liczniki ^3He

ω_r - częstość rejestracji neutronów w pikach

$$\text{strumień} \left(\frac{n \cdot 10^{-6}}{\text{cm}^2 \text{ s}} \right) = \frac{2 \cdot \omega_r}{n_r}$$

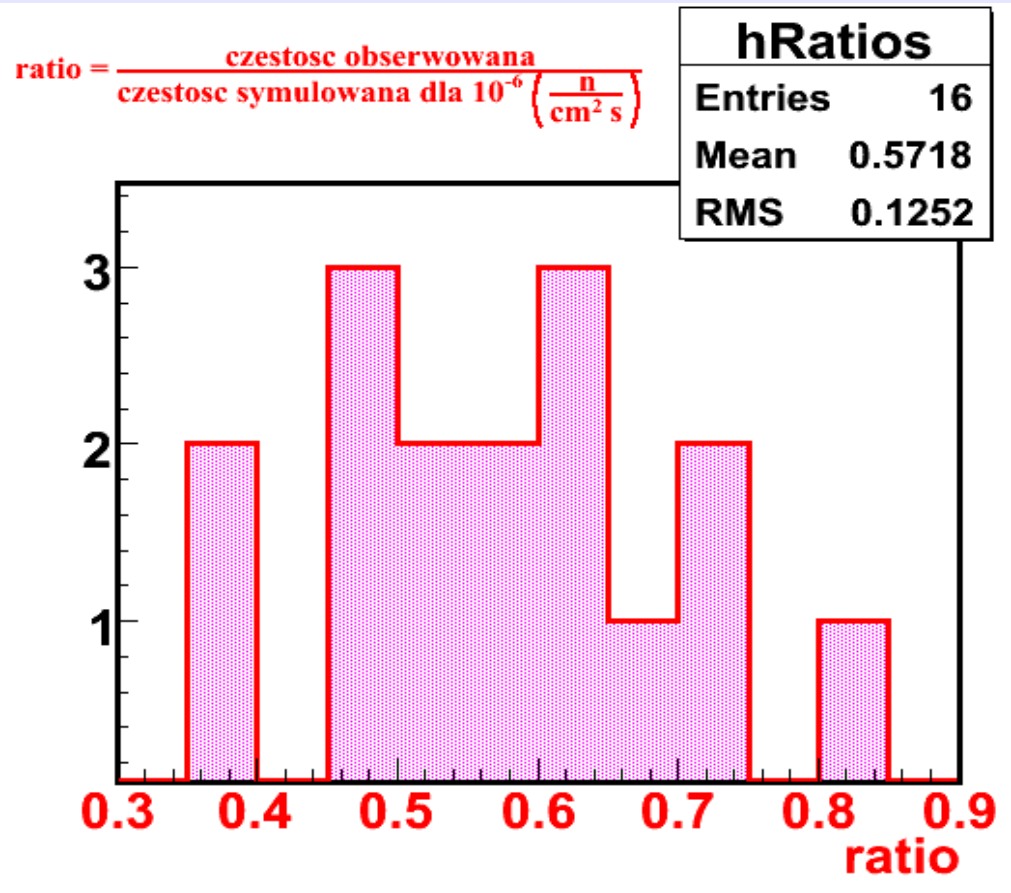
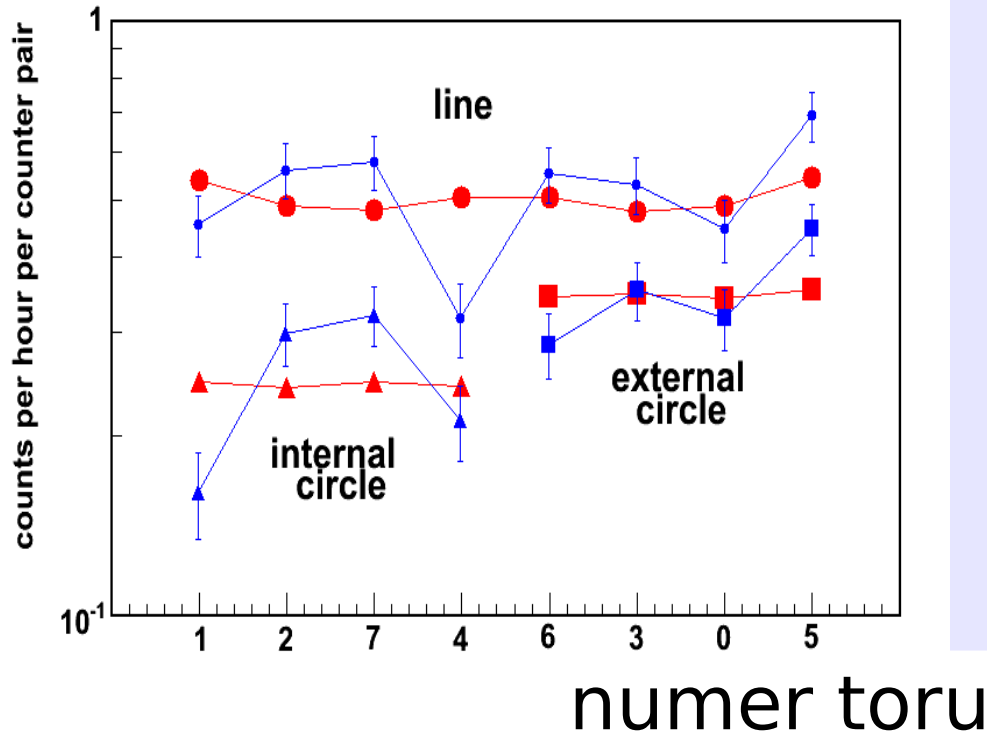
pomiary w LNGS

	neutrony	neutrony / h
linia	658	4,2
<hr/>		
koła (suma obu)	555	2,4
<hr/>		
zliczenia α (w obszarze piku)		1,5

pomiary + symulacje

Neutrony w pikie 760 keV

$$\text{neutron flux} = (5.608 \pm 1.252) \times 10^{-7} \frac{n}{\text{cm}^2 \text{ s}}$$

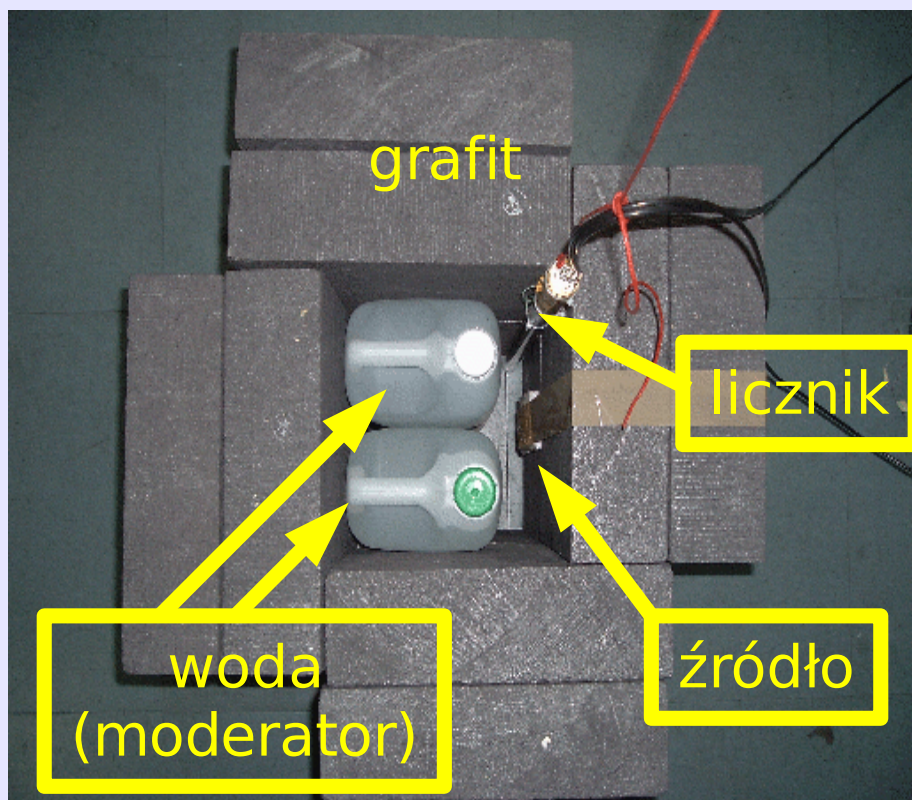
Pomiary i symulacje

Wynik (strumień neutronów) znamy dopiero po porównaniu pomiaru i symulacji

Krytycznym parametrem jest wydajność licznika, którą wyznaczamy z symulacji

Przewidywania naszych symulacji sprawdziliśmy: wykonaliśmy pomiary testowe liczników

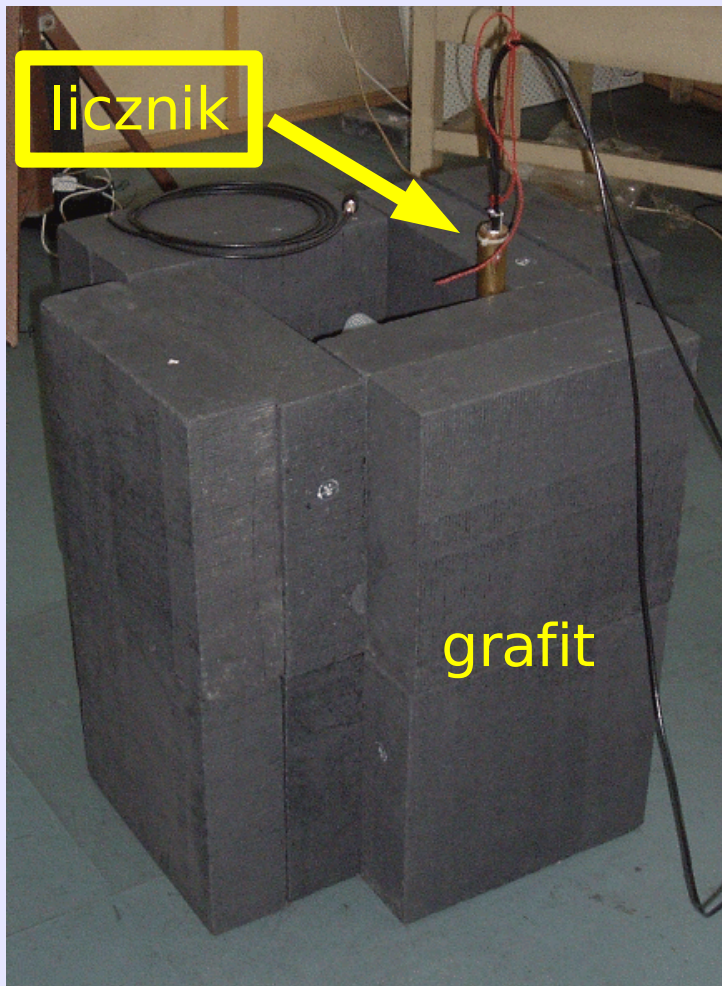
Test symulacji - GEANT4

- Grafitowa studzienka
- 20 cm – grubość ściany
- Źródło: Am+Be, 200 Hz
- Izolowany układ: grafitowe ściany odbijają neutrony
- **Różnica pomiaru i symulacji < 15%**

Układ do testowania poprawności symulacji

Test symulacji - GEANT4

Układ do testowania
poprawności symulacji
(widok z boku)

Podsumowanie

- Zmierzyliśmy strumień neutronów termicznych w Narodowym Laboratorium Gran Sasso (pokój kontrolny eksperymentu Heidelberg-Moscow).
- Wynik (wstępny): $(5.6 \pm 1.3) \times 10^{-7} \text{ n} \cdot \text{cm}^{-2} \cdot \text{s}^{-1}$ (pokazany tylko błąd statystyczny)
- Grant: ILIAS-TA P2007-12-LNGS (część I): miesiąc pomiarów strumienia termicznych neutronów „... *in order to demonstrate the sensitivity of the method and the alpha background*”. (EU contract RII3-CT-2004-506222)
- Planujemy przeprowadzić pomiary dla kilku innych (wyższych) energii w LNGS i Boulby.

zespół

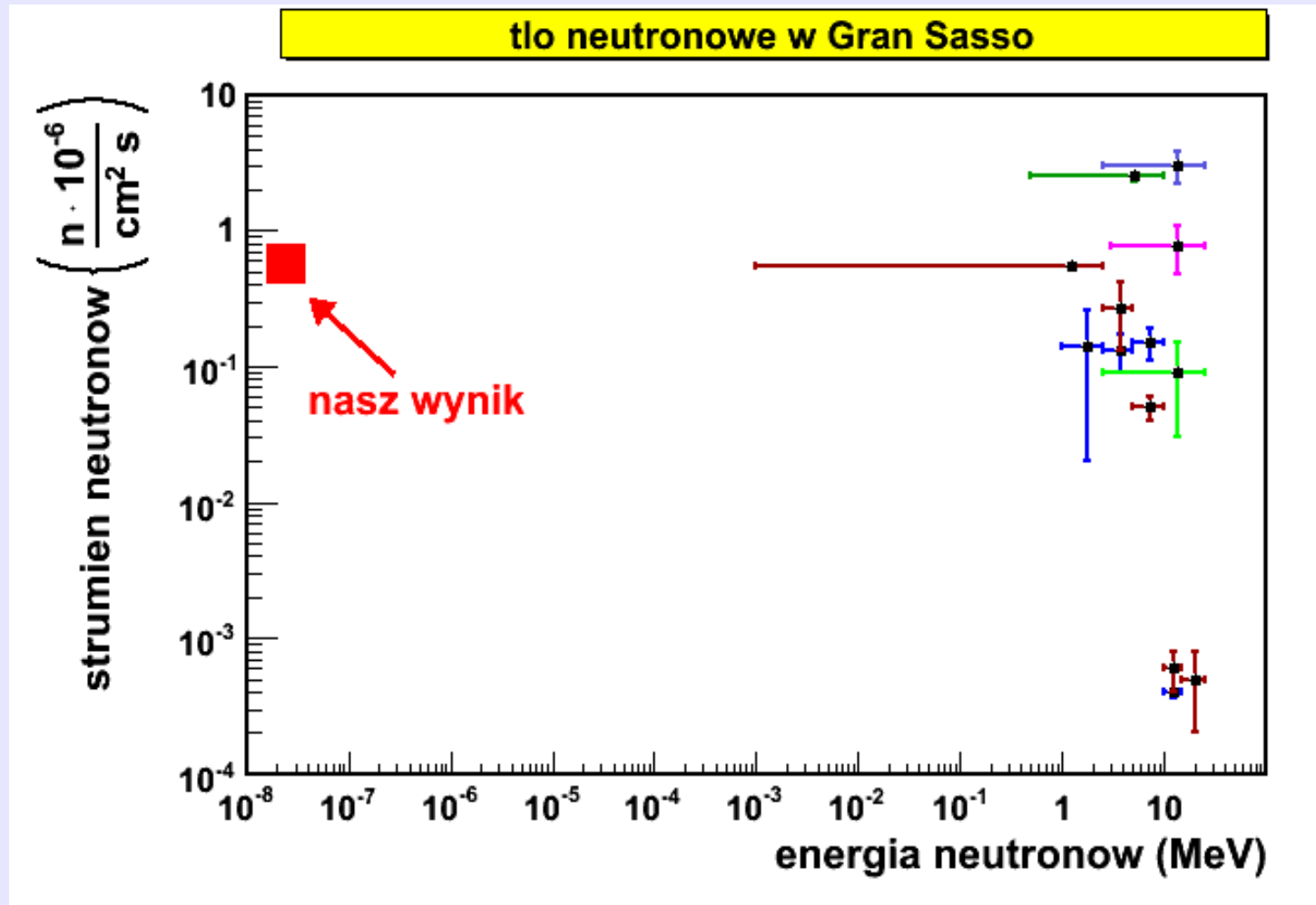
Zdzisław Dębicki, Karol Jędrzejczak, Jacek Karczmarczyk,
Marcin Kasztelan, Ryszard Lewandowski, Jerzy Orzechowski,
Jacek Szabelski, Maria Szeptycka, Przemysław Tokarski

Instytut Problemów Jądrowych im. Andrzej Sołtana

podziękowania:

- panu Wojciechowi Staroście (IChTJ) za liczniki helowe,
- Dr. Stanisławowi Pszonie (IPJ) za źródło AmBe i komentarze
- Prof. Joannie Stepaniak za kontakt z ILIAS

Nasz wynik na tle dotychczasowych pomiarów w Gran Sasso

Wulandari et al. hep-ex/0312050v2